

DÜŞÜNCELER:

“FİGANÎ VE DİVANÇESİ” ÜZERİNE

AGÂH SIRRI LEVEND

Edebiyat tarihimizin muhtaç olduğu kaynakların başlıcaları, türlü konularda kaleme alınmış monoğrafyalardır. Edebiyatımızın henüz yeterince işlenmemiş çeşitli sorunları üzerinde yapılan araştırmalar, edebiyat tarihine girmeye hak kazanmış yaratıcı kişilerle önemli eserleri ele alan incelemeler, edebiyat ve kültür tarihimizi aydınlatan çok değerli ürünlerdir. Bunlar hazır olmazsa, edebiyat tarihcisi çalışmalarına başlamadan önce, bu konular üzerinde kendisi araştırmalar yapmak zorunda kalacaktır. Gerçi o, daha önceki eserlerde verilen bilgilerle yetinmeyerek, ayrıca yapacağı araştırmalarla bunları denetleyecek, ama hiç olmazsa bu araştırmalara o denli geniş zaman ayırmak zorunda kalmayacaktır. Edebiyat tarihimizin bugüne dek topluca ele alınamamış olmasının başlıca nedenini bu eksiklikte aramalıdır.

Bizde bu tür çalışmalar Tanzimattan sonra görülmeye başlar. Bunlar, batı edebiyatından yapılan çeşitli aktarmalar bir yana bırakılırsa, daha çok eski şairlerimizi, seçilmiş şiirleriyle tanıtma niteliğinde olanlardır. Recaîzâde Ekrem'in *Kudemâdan Birkaç Şair*, Naci'nin *Osmanlı Şairleri*, *Esâmî*, Faik Reşat'ın *Eslâf*, *Terâcim-i Ahval* adları altında yayınladıkları eserler gibi. Bunlar, çeşitli tezkirelerin verdikleri bilgilere kişisel görüşler de eklenerek hazırlanmıştır. Yetersiz de olsa yine birer araştırmadır.

Meşrutiyet devrinde bu çalışmaların alanı genişler. Ziya Gökalp'ın eski Türk Uygarlığı üzerine yaptığı araştırmalar, geçmişe uzanan karanlık yolları aydınlatmış, bu ışık altında, Fuat Köprülü edebiyat tarihimizin çeşitli sorunlarını ele alarak araştırmalarını genişletmiştir. Tarihimiz ve eski kültürümüz üzerinde çalışmak, bilim adamlarının başlıca ereği olmuş, bu amaçla türlü dernekler kurulmuştur: Tarih-i Osmanî Encümeni, Türk Derneği, Asâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tetkik Encümeni, Türk Ocağı bunlardandır. Bu derneklerle kurumların organı olarak da birçok dergiler yayım alanına girmiştir:

Tarih-i Osmanî Encümeni, Türk Derneği, Bilgi, Millî Tetebbu'lar, Türk Yurdu, Edebiyat Fakültesi dergileri, bu dönemde yapılan başlıca inceleme ve araştırmaları toplar.

Sonraları, bu incelemeler daha da genişler. Hele Cumhuriyetten sonra, gerek nitelik, gerek nicelik bakımından bereket kazanır. Ansiklopediler, antolojiler, monografyalar, biyografyalar ve bibliyografyalar birbirini izler. Önceleri, eskilerden Fuzulî, Bakî, Nef'î, Nabî, Nedim; Tanzimatçılardan Namık Kemal, Ziya Paşa; Servet-i Fünuncularından da Fikret, Cenap, Halit Ziya'yı pek aşmayan biyografyalar, sonraları işlenmemiş olan kişilere ve konulara doğru uzanır. Bunların hepsi değilse bile, birçoğu edebiyat tarihçisi için önemli kaynaklardır.

Abdülkadir Karahan'ın son yıllarda yayınladığı *Figânî ve Divançesi* başlıklı incelemesi bunlardan biridir; edebiyat tarihimizin karanlıkta kalmış yönlerinden birini aydınlatır. Yazar, bu incelemesini daha önce Edebiyat Fakültesi *Türk Dili ve Edebiyatı* dergisinde ¹ sonra ayrıca kitap halinde yayınlamış ², daha sonra da bu incelemeyi yeniden gözden geçirerek, gerekli gördüğü katgılarda bulunduktan sonra, Figânî'nin şiirleriyle birlikte bastırmıştır ³.

Abdülkadir Karahan, XVI. yüzyıl şairlerinden Trabzonlu Figânî Ramazan'ın 5 divançesini ve mecmualardaki dağınık şiirlerini karşılaştırarak, bunların eleştirmeli basımını hazırlamış ve metinleri transkripsiyonla göstermiştir. Eldeki metin 8 kaside ve 107 gazel ile 2 tahmistir.

Karahan, bu metinlerin başına, önsöz ve Fransızca bir özet ile giriş bölümü eklemiştir. Önsözde, Figânî ile yaşadığı çağa değinmiş, 4 sayfa tutan Fransızca özetle; önsöz ile giriş bölümünde yer alan bilgilerden önemli gördüklerini aktarmıştır. Giriş bölümünde ise; "Figânî'nin şiirleri üzerine", "Figânî divançesi nüshalarının tanıtılması" "Kaynaklar ve bibliyografik özet", "Figânî'nin hayatı" "Figânî'nin sanatı ve şöhreti" başlıklı yazılar bulunmaktadır.

Bundan sonra, transkripsiyon sistemiyle ilgili bir açıklama yapılarak metinlere geçilmiştir. Metinlerden sonra "Sözcük dizini" ile "Tıpkıbasımlar"

¹ "XVI. Asır Divan Şairlerinden Figânî ve Şiirleri", *TDED* 1949, c. III, sayı 3-4,

² *XVI. Asır Divan Şairlerinden Figânî ve Şiirleri*, İst. 1949, 23 s., İbrahim Horoz Basımevi.

³ *Kanunî sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divançesi*, İst. 1966, inceleme bölümü XXX s., Figânî Divançesi ve sözlük dizini, 214 s., tıpkıbasımlar ve minyatürler 29 s., İst. Üniver. Edebiyat Fakültesi yayını.

yer almakta ve Figanî ile ilgili birkaç eserden örnekler verilmektedir. Bunlara birkaç minyatür de eklenmiştir. Kitabın başında da renkli iki minyatür vardır.

Karahan, Trabzonlu Figanî Ramazan hakkında kaynakların verdiği bilgiyi eserine almış, şairin elde bulunan manzumelerini de inceleyerek düşüncelerini bir sonuca bağlamıştır. Elde başka eseri bulunmayan Figanî için yapılacak inceleme de bundan başka türlü olamaz.

Ancak, Karahan yalnız Figanî Ramazan üzerinde durmuş, öteki Figanî'leri hesaba katmadığı için, incelemesinde birtakım boşluklara yer bırakmıştır.

Kaldı ki, Figanî 2 değil, 4'dür. Kaynakların aldığı Karamanlı ve Trabzonlu iki Figanî'den başka iki Figanî daha vardır ki, biri yalnız *Tezkire-i Şuara-yı Âmid* (basılmamış bölümü, s. 82) de geçen Diyarbakırlı Pabuççular şeyhi ve Cami-i Kebir müezzini H. 1255=M. 1839'da ölen Figanî, öteki de yalnız *Evliya Çelebi Seyahat-namesi*' (c. 1, s. 342) nde adı geçen Figanî'dir. Evliya Çl. Figanî'lerden üçünü almış, bunlardan ikisinin asıldığını, üçüncüsünün de "mülhid" diye derisinin yüzüldüğünü yazmış, bu sonucu "g" harfinin uğursuzluğuna bağlamıştır.

Karahan, önce Figanî'leri tesbit edecek, işine yaramayan son ikisini bir yana bıraktıktan sonra ötekileri dikkatle inceleyecek, kaynaklardan birkaçının iki Figanî'yi birbirine karıştırdığını görünce, yalnız birinin verdiği bilgiyle yetinmeyerek, ötekileri de gözönünde bulunduracaktı. Nitekim İsmail Paşa'nın verdiği bilgiyi aktarmış, Hammer'in de her iki Figanî'yi karıştırmış olduğuna işaret etmiştir. Ama öteki kaynakların *İskender-name* sahibi hakkında verdikleri bilgiye dikkat etmediği için, bu yönü eksik bırakmıştır. Edebiyat tarihi çalışmalarında her şeyden önce, kişiler ve eserler ayrı ayrı fişlenerek gereken hazırlıkların yapılmış olması gerekir.

Karahan'ın, Trabzonlu Figanî'nin şairliği üzerindeki yargısı olumludur. Gerçi, ikinci derecedeki şairlerin başında geldiğini söylediği Figanî, yine ikinci derecede saydığı Yahya ile kıyaslanamazsa da, şairin genç yaşta, henüz eser vermeğe başladığı çağda ölmüş olduğu düşünülürse, ilerisi için umut verici yeteneğini kabul etmek yerinde olur. Nitekim çağdaşı olan tezkirecilerin kanısı da budur.

Ancak Karahan'm, şairin eldeki manzumelerinden alacağı beyitlerle bunu belirtmesi, çağsaşlarından ayrıldığı noktaları, mazmunlarındaki özgünlüğü örneklerle göstermesi çok iyi olurdu. Figanî'de, yazarın işaret ettiği gibi,

Merdüm-i dîde kenâr itmege ol serv-kađı
Yitmiş iki dereden şu getirüp âl eyler

(s. 42)

ve:

Figânî yaşuñı dök rûz-ı hecr-i zülfinde
Ağ ağça kara gün için durur meşeldür bu

(s. 103)

gibi deyimler ve atasözleriyle ilgili beyitler; "eslemez" (s. 94), "sağ esen" (s. 97) gibi eski güzel kelimeler:

Şemim-i kākülün aŋmıŋ nesim gül-şende
Dimiŋ ki sünbüle sende emānet olsun bŋ

(s. 103)

gibi, baŋka ŧairleri kıskandıracak gŋzel beyitler de vardır.

Figānı’de, yine yazarın sŋylediđi gibi, kafiye sakathlıkları, vezin bozuklukları, yanlıŧlar da eksik değildir. Őrneđin:

İdersem da’vı-i erlik yeridŋr
Figānı Zāl-i gerdŋn key zebŋnum

(s. 85)

beytindeki “da’vı-i erlik” tamlaması, kelimelerin biri Tŋrkçe biri Arapça olduğu için yanlıŧtır. Karahan’ın bunları ŧrnekleleriyle gŋstermesi iyi olurdu.

Eserde gŋze çarpan baŋka noktalar:

a) Trabzonlu Figānı’nın doğum tarihi hiçbir kaynakta gŋsterilmiŧ değildir. Buna Karahan da iŧaret etmektedir. Bŋyle olduğu halde, Figānı’nın ŧlŋm tarihi “1505?” olarak gŋsterilmiŧtir. Őŧpheli olduğu soru iŧaretiyle belirtilmiŧ olsa da, hiçbir esasa dayanmayan bir tarihin rasgele konulması gereksiz bir çaba sayılır.

b) Őnsŋzŋn baŧında Kanunı devri ŧairleri sıralanırken hiç de gerekli olmadığı halde bir ayırım yapılmıŧ, Fuzulı, Hayalı, Bakı, “birinci plānda tŋm ŧŧhret yapmıŧ”; Revanı, Lāmiı, Kemal Paŧa-zade, Hayretı, Gazalı, İshak l, Usulı, Zātı, Kara Fazlı, Enverı, Taŧlıcalı Yahya, Nev’ı, ikinci derecede birer ŧair olarak gŋsterilmiŧtir. Ötekileri bir yana bıraksak bile, Kemal Paŧa-zade ile Yahya nasıl ikinci derecede sayılabilir? Kemalpaŧa-zade’nin, belki yalnız ŧiir yŋnŋnden ikinci derecede sayıldığı dŋŧŋnŋlebilir. Ancak “tŋm ŧŧhret yapmıŧ” kaydı bunu da ŧnlemektedir. Yahya’nın ikinci derecede ŧair sayılması ise-hamsesi meydanda iken-kabul edilemez. Burada dikkati çeken bir nokta, Fransızça ŧzette bu cŋmlelere yer verilirken, Kemal Paŧa-zade adını ıkarılmıŧ olmasıdır. Demek ki, Karahan da ilk yargıŧından vazgemiŧtir.

c) Yazarın yukarıya aldığımız cŋmlesindeki: “Tŋrke manzum olarak *İskender-name*’si ve mesnevı tarzında da *Heft-Peyker*’i olduğuna” ibaresi gŋze batıyor. Gerçi *Esmāü’l-Müellifin*’deki Arapça metinde de bŋyledir. Ancak orada “min te’lifihı” denildikten sonra *İskender-name*, *Divan* ve *Heft-Peyker* ayrı ayrı gŋsterilmiŧtir, ama Tŋrkesi bir cŋmlede toplanınca, birinci

eser için “manzum” denildikten sonra, ikinci eseri belirtirken “mesnevî tarzında da” denilmesi cümleyi sakathyor.

ç) Metinlerde Fars dili kurallarına göre yapılmış tamlamalarda birinci kelimenin sonundaki “i” ve “ı” hep “i” ile gösterilmiştir: “ışk-i, âşık-i, sarsar-i, tig-i, bâg-i, hısar-i” gibi. Bunların “ışk-ı, âşık-ı, sarsar-ı, tig-ı, hısar-ı” olması gerekir. Bu bir yanlış değilse bile, söylenişe aykırıdır. Yabancıların böyle yapması bize örnek olmamalıdır. Türk alfabesinde “i” den başka bir de “ı” harfi vardır.

d) Metinlerdeki “asuman (s. 7, 9, 44, 57, 105, 119, 136); âsitân (s. 7, 57, 111); âsitane (s. 21; ruzigâr (s. 21, 47, 60, 80, 104); dâsitân (s. 27); âfitab (s. 33, 45, 57, 83, 108); hâkisar (s. 74) kelimeleri âsman, âstan, âstane, ruz-gâr, dâstan, âftab, hâksar olacaktır.

e) Metinlerde geçen tekâvür (s. 5, 11); kasm (s. 8); ögdül (s. 9, 22); hancer (s. 24); peygâr (s. 25); nâreven (s. 35); şırar (s. 44); nâzüg (s. 69, 117); kandil (s. 93, 116); hava (s. 109, 133); inende (s. 117); cefagâr (s. 134) kelimeleri, tekâver, kısm, öñdül, hancer, peykâr, nârven, şerar, nâzük, kindil, heva, iğende, cefakâr olacaktır.

f) Yahud (s. 15) vezin zorunluğuyla yehud olarak saptanmalıdır; küşt-gir (s. 41), küştî-gir (pehlevan anlamına) olacaktır; İblis rakib (s. 42), iblis-i rakib olarak saptansa daha iyi olur; İsaibn-i Meryem (s. 88), İsa’bnü Meryem olacaktır; hoş hıram (s. 60) hoş-hıram olacaktır.

g) Metinde görülen vezin bozukluklarının birkaçını, Karahan sayfa altlarındaki notlarda açıklamıştır. Ancak şunlar gösterilmemiştir: 13. sayfanın başındaki beyitin ikinci mısramda vezin yoktur. 47. sayfadaki gazelin son beytinin ilk mısramdaki “cya”, “ey” olmalıdır. 101. sayfadaki gazelin 8. mısramdaki “belini”, “belin” olmalıdır. 104 sayfadaki gazelin 4. mısraı vezinsizdir. Eğer bunlar metninde de böyle ise, bunların ötekiler gibi notlarla belirtilmesi gerekirdi.

h) Birkaç kelime iki türlü gösterilmiştir. Sevsen (s. 85), susen (s. 121); sihi (s. 89), sehi (s. 131); firkat (s. 77), fûrkat (s. 80); kinar (s. 81), kenar (s. 131) kelimelerinde birinciler yanlıştır. Herhalde bunlar dizgi yanlış olsa gerektir.

i) Abdal (s. 89, 105, 139) kelimesinin ilk harfi üzerindeki “-” işareti fazladır.

j) Birkaç kelimenin ilk harfi hiç gerekli olmadığı halde büyük harfle yazılmıştır: Arş (s. 15, 93), Elest (s. 136); Kehkeşan (s. 13) gibi.

k) Transkripsiyonda daha başka kararsızlıklar varsa, da, bunlar herhalde dizgi yanlışsıdır.

L) Bir yerde “araştırmalarımız sonucunda” ibaresi geçiyor (s. III). Burada “sonucunda” yerine “sonunda” olsa daha iyi olur. Bir yerde de “Fuzulî” ~~“Fuzulî divanının”~~ cümlesi var “Fuzulî divanının basılmış nüshalarında” olması gerekir.

m) 7. sayfada:

Nây-i rüymüñ şadâsı gûşına

mısraındaki “nây-i rüymüñ” tamlaması böyle demek olur ki anlamı yoktur. Oysa “ruyin” Bundan ötürü bu tamlama “nây-i rüyün” ol

n) 72. sayfada:

Eriden jeng-i küdüretden bu

mısraındaki “eriden”, “aridan” (arıtmak

Yazar, öz Türkçeye önem vermiş ve bu davranış, bilim dilinin gelişmesi bakımından

Edebiyat âlemi, şimdiye değin Figanî’yi tanıyordu. Karahan, Figanî’nin *divançe*’siyle lerini toplamak ve şair hakkında tezkirelerin Figanî’nin şiirleri üzerinde incelemelerde bulunmuş olmaya yararlı bir katkıda bulunmuştur. Karahan’ın, tanınmış ve çok tek- henüz yeteri kadar tanıtıl- şluklardan birini dolduran ayrı bir hizmettir.

kılmaz eşer

şyle yazılırsa “yüzünün nâyi” burada “tunç” anlamındadır. arak saptanmalıdır.

ışk-ı pâke bak

mastarından) olacaktır.

nu başarıyla kullanmıştır. Bu çok yararlı olmuştur.

ancak “Suriyye Kasidesi” ile mecmualardaki dağınık şiir- verdiği bilgi ile yetinmeyerek unmuş olmakla edebiyat tari- ahan’ın, tanınmış ve çok tek- k, henüz yeteri kadar tanıtıl- şluklardan birini dolduran ayrı